

za prakso oddaljenih škofij, ki so imele svoja posestva na slovenskem ozemlju, medtem ko fevdalni gospodje z domačih gradov in cerkvenih središč niso čutili potrebe po takšnih poklonitvenih prisegah, ali pa se jim jih vsaj ni zdelo vredno zapisati, ker doslej zanje ni bil najden še noben obrazec.

Po drugi strani pa je pričevanje o prisegi bamberškemu škofu v Beljaku pomembno zato, ker govori tudi o priseganju žensk. Poklonitvene prisege so bile navadno stvar odraslih moških. Očitno pa so bile možne v kakšnih primerih tudi prisege žensk. Tako moram korigirati svojo trditev, da je bilo takšno priseganje »izključno« moška zadeva (JiS 1972/73, str. 244).

Zapiski, ocene in poročila

LIBER CANTIONUM CARNIOLICARUM KALOBŠKI ROKOPIS

Matija Majar je 1846 uvrstil v Pesmarico cerkveno štiri pesmi iz rokopisa, ki mu ga je posodil Slomšek, najden pa naj bi bil na Kálobju, hribovskem kraju južno od Sentjurja pri Celju. V spremni besedi je zapisal, da so tam še cerkvene molitve in krščanski nauk, od pesmi pa da sta dve znani med ljudstvom, ena je balada o sv. Uršuli, drugo pa je po njegovi misli — imel je dober čut — zložil »pisar tistega spisa«. Pesem o sv. Uršuli je v prepisu izročil Miklošiču, ta Štreklju in je tako prišla v prvo knjigo SNP. To je bilo za dolgo vse, kar se je dalo zvedeti o rokopisu, ki se je kmalu tako založil, da je veljal za zgubljenega. Od tod že ime »kalobski« namesto živega kálobški in seveda ugibanja o njegovi vsebini, kraju nastanka in piscu. Povečini je tako ostalo tudi potem, ko ga je F. Kovačič nanovo odkril in ga 1930 zelo vestno opisal v ČZN. Kalobje samo je bilo treba po njegovih dognanjih odpisati, saj je bila župnija tam šele od 1765. Dali pa so misliti kasnejši organistovski zapisi, ki so usmerjali pogled v Konjice in okolico ali v tiste kraje, ki jih je imela na Štajerskem ljubljanska škofija. Premaknilo se je toliko, da je I. Grafenauer pri obravnavanju štiftarskih pesmi v SJ 1938 lahko od tod upošteval pesem o sv. Uršuli — medtem ko se je moral 1944 v akademijskih Razpravah opreti na Majarjevo priredbo litanijske Marijine pesmi, ker je prišel rokopis v mariborski študijski knjižnici pod nemško oblast. Po osvoboditvi je največ o njem dosegel 1963 Marijan Smolik v disertaciji o verskih resnicah in kontroverzah v stari

cerkveni pesmi. Pomembnost pa so mu pripisovali na splošno, prav izrecno še J. Koruza v JiS 1972, 227.

Naslov Liber cantionum Carniolicarum — Knjiga kranjskih pesmi — nakazuje glavni, zakaj tu je najprej 21 pesmi, nekaterih precej dolgih, pa še dve latinski. Potem so še prevodi mašnih prošenj pred berilom in katekizemski del, prevzet zvesto, samo v skrčeni obliki, iz malega Kanizijevega katekizma slovenske izdaje 1615. Vse troje je utegnilo veljati kot knjižna enota, pripravna za tisk. Katekizem je moral biti sredi 17. stoletja že precej redek, slovenske mašne molitve bi bile velika in kar nenavadna novost, nove pa so bile tudi pesmi, saj so že segale čez okvir bogoslužne rabe v cerkvi. Med njimi ni nobenega besedila, ki bi bilo prevzeto iz dotedanjega izročila. V glavnem je tako tudi v dostavku z 21 pesmimi. Vendar je tu vmes tudi necerkvena o sv. Uršuli, stara vstajenjska, že nekaj predelana Marijina litanijska pesem, pa še molitvene vrstice Duša Kristušova, posveti me in Pridi k nam, Bug nu sveti Duh — vsega tako malo, da se mirno lahko poslovimo od dosedanjega sklepanja, da bi bili v rokopisu zbrani raztreseni deli Hrenove pesmarice. Prav tu, da pesmarica ni imela nič, kasneje pa zelo malo železnega sporeda cerkvene pesmi, da je prinašala toliko novega, še ne preskušenege, v molitvah najbrž tudi tveganega, je v tistih previdnih in nepodjetnih razmerah ni moglo priporočati za natis. Obstala je skoraj neizrabljena — le za eno besedilo se da dognati, da je krožilo v prepisih po Slovenskem.

Škoda. Zakaj tu je bilo vendar okoli štiri tisoč novih verzov, takih, ki bi dopolnili že vpeljano vrsto v cerkvi petih, in drugih, primernih za božje poti ali podobno shajanje. Za to so skrbeli ne samo sosedni Nemci s pesmaricami iz Gradca, ampak tudi že Hrvati, saj so nekaj prej dobili čakavsko z Dunaja, prav ob sklepu našega rokopisa 1651 pa novo izdajo kajkavskih iz Gradca. Med rokopisnimi pesmimi sta celo dve legendi, ki bi morali zanimati tudi germanista. Ena je o mladem vitezu, ki je vse zapravlil, se zatekel po pomoč k hudiču, pa ga Marija, ki je le ni zatajil, reši. V dostopni obsežni literaturi o Teofilu ni videti take viteške variante. Podobno je z zgodbo o sv. Marjeti, ki se loči od številnih znanih obdelav. Latinist pa bi se moral ustaviti ob dolgi pesmi (*Patris sapientia*), ki je tudi ni najti v zbornikih te vrste pesništva. Za nas so bili to marsikdaj nelahki preskusi, kako se dajo preložiti tudi nekaj desetih kitic dolge nemške ali latinske pesmi ali zložiti bolj ali manj samostojne nove, spričati pri tem poznavanje domače poetike in si zraven prizadevati še nekam naprej od stare mere in okusa. Res so se tako zapisale kdaj ohlapnosti, kakor se dogaja mlademu duhu, ki ne zdrži, da bi izdelal do kraja, ampak kar zleti čez. Vendar se srečamo tudi z dobrimi, kdaj celo imenitnimi deli, ko je pisca prenašanje v slovensko obliko in podobo razvnelo, da je srečno pridal iz svojega — v duhu ljudskega in že rahlo baročnega ustvarjanja, denimo: »o svete roke čistite, koker rožice dišite; dvuje bravu [ovc] tukaj stalu, Jezusa grelu v jasilh; mile roke, svete noge; mir podeli, bomo jeli pres skrbi vsakdani kruh«. Lahko bi govorili še o lepi vrsti stalnih pesniških pridevkov in drugih ljudskih stilizmov, o izrabi vokalno polnih oblik, o stikih po tedanjih normah, kasneje mogočih šele od

Župančiča sem (npr. rane — na strani, globoko — pokopaj, prsi — bom se). Dosti je stavčnega prestopanja iz verza v verz in včasih še iz kitice v kitico, kar za petje ni najbolj pripravno, se pa lahko sklada z branjem. Nekatere kitice so dosti zapletene, največ pa je vendarle štirivrstičnic. Verzji se sicer odmerjajo s štetjem zlogov, pri čemer pa je v pomoč podaljšava z začetno anakruzo ali skrčenje z vmesnim zlitjem (sinicezo), se pa posebno v krajših vrsticah nemalo uveljavljajo mere po naravnem naglasu, seveda v precej pisanih menjavah. Nekaj pesmi je kar prijetno tekočih in vmes so verzji, ki kličejo v spomin podobne iz ljudske pesmi ali iz Prešernove Nebeške procesije.

Jezik je za pesem najbrž še prebogata, v besedišču in obliki naslonjen na knjižno izročilo. To piscu ni moglo delati težav, ker mu je moral biti po svojem govoru blizu. Vrsta posebnosti, ki se dajo še manj priučiti, ga postavljajo na zahod v južnonotranjski okoliš. Med njimi so jeme, jemeni, jemeti, jeskati, jeti za ime, imena itn., so z za s/z/iz, kor za kakor, to za tu, brže, kambra, zăbiti, sač za vedro, skonjati za prekaniti, šela za velnico, ki se z njo polje voda. V delu Matije Kastelca, ki je bil od tam, se ujema marsikaj, ne samo v besedišču, ampak celo v nekaterih motivih in v pesemski razvrstitvi besedila v našem rokopisu. Knjiga je utegnila priti na Štajersko čez Ljubljano, lahko pa tudi kar z Dolenjskega, ki je bilo po oglejskem patriarhatu zvezano s štajerskimi kraji. Tam jo je moral dobiti Mihael Zagajšek in jo zapustiti Slomški. Več o vsem tem je povedano v akademijski izdaji rokopisa, ki izide v kratkem.

Lino Legiša
SAZU v Ljubljani

STARA BOŽIČNA PESEM V PREKMURSKI INAČICI

V slovenskih protestantskih tiskih se besedilo pesmi »Ta dan je vsiga veselja...« pojavi najprej v pesmarici Ene duhovne pejsni iz leta 1563, ki jo je po Klombnerjevem naročilu priredil Juričič, natisnili pa so jo za Trubarjevim hrbtom in pod Trubarjevim imenom v Urachu. Kljub temu je pesem Trubar nespremenjeno ponatisnil v svoji pesmarici Ta celi katehismus... v letu 1574, od tod pa so pesem panatiskovali v vseh naslednjih izdajah naše protestantske pesmarice 1579, 1584 in 1595, kasneje z manjšimi pravopisnimi spremembami.

Verjetno je bila pesem vključena že v prvi Trubarjevi pesmarici leta 1567, česar pa ni mogoče preveriti, ker je ta pesmarica ohranjena le v enem, zelo fragmetarnem primerku. Medtem ko je objava iz leta 1563 brez pojasnilega podnaslova in brez navedbe avtorja, pa je Trubar opremil pesem z obsežnim latinskim in slovenskim naslovom, ki nam veliko pove o nastanku in starosti pesmi. Ta naslov sta povzela za Trubarjem tudi Dalmatin in Felicijan Trubar v svojih izdajah pesmarice. Latinski del naslova je Rupel prevedel: »Slovesni spev